

Перспективи розширення «газового союзу» між державами Центральної Азії та Росією

Віталій Ярмоленко, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Проаналізовано актуальний стан та перспективи розширення «газового союзу» між державами Центральної Азії (ЦА) та Росією у контексті спроб Туркменістану диверсифікувати власний експорт природного газу.

Висновки:

1. Росія й надалі прагне утримати свій вплив у регіоні Центральної Азії через спроби зміцнення власних позицій на енергетичному ринку Казахстану, Узбекистану та, потенційно, Туркменістану. Завдяки цьому РФ намагається отримати додаткові важелі у діалозі з керівництвом та елітами держав регіону.
2. Спроби створити «тристоронній газовий союз» між Казахстаном, Узбекистаном та Росією обмежуються рамками комерційних проєктів та не впливають значною мірою на газовий ринок регіону. Така ситуація є результатом політичної позиції двох згаданих держав ЦА та ймовірного тиску з боку Китаю.
3. Прагнення Росії відігравати більшу роль у постачанні та транзиті природного газу в Центральній Азії може призвести до подальшого конфлікту інтересів з китайськими енергетичними компаніями і збільшенню політичних протиріч у регіоні між РФ та КНР.
4. Диверсифікація постачання енергоресурсів та намагання уникнути залежності від окремих ринків експорту визначають стійкість політичного керівництва Казахстану, Узбекистану та Туркменістану, держав, у яких експорт природних ресурсів є однією з основних статей надходжень до бюджету.

11 серпня 2023 р. директор департаменту економічного співробітництва МЗС РФ Д. Бірічевський заявив про можливість розширення «газового союзу» між Казахстаном, Узбекистаном і РФ, а також «зацікавленості інших держав» у діяльності такого утворення. 12 серпня 2023 р. МЗС Туркменістану оприлюднило реакцію на заяву заступника голови державного концерну «Туркменгаз» Мірада Арчаєва. Посадовець зазначив, що будь-які зміни щодо домовленостей про актуальні маршрути доставки природного газу з Туркменістану до Китаю можливі

за погодженням усіх учасників таких домовленостей. М. Арчаєв також повідомив, що заява представника зовнішньополітичного відомства Росії «торкається міжнародних зобов'язань Туркменістану і може посягти неясність і спекуляції щодо їх виконання іншими учасниками»¹.

Заочна дискусія відбулася на тлі спроб РФ зберегти власний політичний та економічний вплив у ЦА через отримання контролю над маршрутами постачання енергоресурсів з регіону до основних ринків збуту, насамперед Китаю, та, у перспективі, до країн ЄС, Пакистану, Індії, Туреччини та Ірану. Водночас РФ прагне переорієнтувати частку власного експорту природного газу з ринку Європи до Китаю та Ірану через наявні транспортно-енергетичні системи в ЦА, побудовані ще за радянського періоду. Так, Туркменістан міг би стати провідним учасником «газового союзу» як держава з найбільшими покладами природного газу в ЦА і через територію якої прокладено газотранспортну магістраль «Середня Азія – Центр».

Водночас, держави – учасниці спільного з Росією «газового союзу» прагнуть завдяки своєму статусу отримати максимальні економічні вигоди, диверсифікувати експорт енергетичної сировини, включно з природним газом, особливо до Європи. Разом із тим, у рамках переговорів та публічної риторики щодо подальших форматів співпраці у паливно-енергетичному секторі, держави ЦА намагаються уникнути ризиків потрапити під вторинні міжнародні санкції та обмеження, накладені на паливно-енергетичний сектор РФ у зв'язку із широкомасштабним вторгненням в Україну. Зазначені країни також бажають зберегти баланс інтересів позарегіональних акторів у ЦА, особливо КНР та РФ, перешкоджаючи одна одній посісти монопольні позиції.

Актуальний стан формування «газового союзу»

Попри ініціювання наприкінці 2022 р. переговорів на вищому політичному двосторонньому рівні між РФ з одного боку, Казахстаном і Узбекистаном – з іншого² та досягнення формальних домовленостей, «газовий союз» фактично не став повноцінною багатосторонньою інституцією й обмежується двосторонніми комерційними зобов'язаннями щодо постачання природного газу та триваючими переговорами щодо проєктів газотранспортних маршрутів. Казахстан та Узбекистан й надалі наполягають уникати політичних мотивів у активізації співпраці з РФ в енергетичній сфері.

Російське ВАТ «Газпром» ухвалило дорожні карти зі співпраці в газовій галузі з урядом Казахстану (18 січня 2023 р.) та Міністерством енергетики Узбекистану (24 січня 2023 р.). У документі, підписаному між відомствами Казахстану та РФ, серед іншого, окреслено домовленості щодо постачань природного газу з Росії до Казахстану, а також переробки казахстанського газу на Оренбурзькому газопереробному заводі.

30 квітня 2023 р. міністр енергетики Узбекистану Журабек Мірзамахмудов оприлюднив вартість компресорних станцій для реверсного прокачування

¹ Statement for media. Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan. 12.08.2023. URL: <https://mfa.gov.tm/en/news/3990>

² Див. Ярмоленко В. Пошук нових форматів співпраці з державами Центральної Азії як спроба збереження впливу Росії. Національний інститут стратегічних досліджень. 09.01.2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/poshuk-novykh-formativ-spiivratsi-z-derzhavamy-tsentralnoyi>

сировини на магістральному газопроводі «Середня Азія – Центр». 30 травня 2023 р. відбулася чергова зустріч між Ж. Мірзамахмудовим та головою правління ВАТ «Газпром» О. Міллером, під час якої сторони обговорили подальші перспективи постачань газу з РФ до Узбекистану. 25 травня 2023 р. заступник міністра закордонних справ РФ М. Галузін заявив, що між Узбекистаном та РФ на рівні експертів обговорюються ціни й обсяги транспортованого газу та технічні особливості його постачання. 2 червня 2023 р. цю тезу повторив міністр енергетики Казахстану Алмасадам Саткалієв. Офіційний представник Казахстану також зазначив, що до кінця 2024 р. на території його держави мають завершитися налаштування необхідної інфраструктури для подачі газу з Росії до Узбекистану. Посадовець також зазначив, що предметом переговорів між міністерством енергетики Узбекистану та ВАТ «Газпром» залишаються об'єм та ціна на природний газ.

16 червня 2023 р. у рамках 26 Санкт-Петербурзького міжнародного економічного форуму між ВАТ «Газпром» та АТ «УзГазТрейд» укладено контракт на продаж газу з РФ до Узбекистану строком на 2 роки. Згідно з підписаним документом, ВАТ «Газпром» з жовтня 2023 р. розпочне постачання газу до Узбекистану через територію Казахстану. Щорічний обсяг поставок сировини складатиме 2,8 млрд м³. Вартість експортованого газу узгоджуватиметься з ринковими цінами в регіоні, а також поточною вартістю блакитного палива в Узбекистані та реформами, що планується здійснити на основі ринкових принципів³. Сторони також підписали дорожню карту, де скоординовано технічні аспекти постачання природного газу (реверсна доставка через газопровід «Середня Азія – Центр», транзит постачання через територію Казахстану, будівництво нових газовимірювальних станцій на території Узбекистану). Зазначений щорічний обсяг поставок перевищує дефіцитний об'єм газу, котрий виник у газотранспортній системі Узбекистану у січні 2023 р. та викликав енергетичну кризу (близько 1,5 млрд м³, які Узбекистан терміново був змушений закупити в Туркменістані).

17 серпня 2023 р. міністр енергетики Казахстану А. Саткалієв повідомив, що ВАТ «Газпром» завершує підготовку техніко-економічного обґрунтування проєкту газифікації північних та східних регіонів Казахстану. Ініціатива передбачає будівництво газопроводу «Росія – Казахстан – Китай» вартістю близько 4,2–4,4 млрд дол. США та потужністю 40 млрд м³ щорічно. Частка сировини постачатиметься на ринок КНР.

Особливості позиції Туркменістану

Туркменістан намагається уникати тіснішої співпраці з Росією у паливно-енергетичному секторі. Суперечки навколо умов і ціни купівлі та транспортування газу у 2009–2015 рр. змушують Ашгабат утриматися від реалізації більш масштабних проєктів з РФ.

Росія прагне зберегти лояльність до себе чинного керівництва Туркменістану на тлі послаблення власного геополітичного впливу в регіоні через повномасштабну агресію проти України та накладенням на неї міжнародних

³ АТ «УзГазТрейд» було офіційно створене в один день із підписанням вказаного контракту указом президента Узбекистану Шавката Мірзійоева в рамках реформи транспортування, зберігання та транзиту газу. Підприємство «Укртрансгаз», котре виконувало аналогічні функції, зазнало збитків на 2 млрд дол. США та стало основним у виникненні енергетичної кризи в Узбекистані наприкінці січня 2023 р.

санкцій. У 2022 р. – на початку 2023 р. активізувалися безпосередні офіційні контакти між державами. Так, 10 червня 2022 р. С. Бердимухамедов свій перший державний візит у статусі глави держави здійснив саме до РФ. Після переговорів з В. Путіним підписано декларацію про поглиблення стратегічних відносин. 29 червня 2022 р. В. Путін відвідав Шостий Каспійській саміт в Ашгабаті, під час якого окремо провів перемовини із С. Бердимухамедовим, а 15 вересня 2022 р. президенти Туркменістану та РФ зустрілися під час саміту ШОС (Шанхайська організація співробітництва) в Самарканді. 3 листопада 2022 р. відбувся офіційний візит С. Бердимухамедова до РФ.

Незважаючи на поживлення російсько-туркменських контактів на вищому рівні, у публічній риторичі лідери Туркменістану декларують бажання подальшої диверсифікації експорту природного газу.

15 лютого 2023 р. під час візиту голови ВАТ «Газпрому» О. Міллера до Ашгабату на зустрічі з туркменським керівництвом, він попередив про можливість блокування проєкту газопроводу з Туркменістану до Азербайджану по дну Каспійського моря та наголосив на можливості постачань природного газу територією Ірану до Туреччини через чинну мережу у спосіб своп-угоди⁴. Попередження пана О. Міллера збіглося із заявою директора іранської компанії з газового інжинірингу і розвитку Рези Новшаді щодо готовності Ірану надати свою територію для транзиту газу із Туркменістану та Росії, зокрема у напрямку Південної Азії.

Туркменістан та Китай погодили будівництво четвертої лінії (лінія «D») газотранспортного маршруту «Туркменістан – Китай»⁵. Нова гілка газогону перетинатиме території Узбекистану, Таджикистану та Киргизстану. Домовленість закріплено у декларації саміту «Центральна Азія – Китай» (м. Сіань 17–18 травня 2023 р.). Під час саміту 4 серпня 2023 р. в Ашгабаті представники Туркменістану, Узбекистану та Таджикистану також обговорили співпрацю в енергетичній галузі. У спільній заяві за підсумками заходу підкреслено особливе значення поставок природного газу⁶.

Туркменістан виголошує можливе збільшення постачань природного газу до Європи, насамперед через відновлення переговорів щодо реалізації Транскаспійського газотранспортного маршруту. У спільній заяві, ухваленій 14 грудня 2022 р. у м. Аваз (Туркменістан), за підсумками тристоронньої зустрічі глав Азербайджану, Туреччини та Туркменістану зазначено важливість співпраці в енергетичній сфері та постачанні природного газу. 24 липня 2023 р. МЗС Туркменістану офіційно заявило про готовність держави взаємодіяти з партнерами щодо реалізації проєкту Транскаспійського трубопроводу. Проєкт розглядається туркменською стороною як можливість втілення стратегії диверсифікації енергетичних потоків. Будівництво газопроводу залежить лише від розмежування

⁴ Зачем глава «Газпрома» ездил в Ашхабад? Радио Азатлык. 2023. 15 февр. URL: <https://rus.azathabar.com/a/32276979.html>

⁵ Так, пропускна здатність усієї газопровідної системи зросте до 65 млрд м³ щорічно. Прокачування сировини відбуватиметься з зони нафтогазового родовища Галкиниш, у розробці якого взяла участь китайська енергетична компанія CNPC.

⁶ Совместное заявление глав государств Туркменистана, Республики Таджикистан и Республики Узбекистан. Министерство иностранных дел Туркменистана. 04.08.2023. URL: <https://mfa.gov.tm/ru/articles/914>

шельфу Каспійського моря між Туркменістаном та Азербайджаном⁷. 12 серпня 2023 р. тезу щодо готовності обговорити реалізацію проекту трубопроводу повторив міністр закордонних справ Туркменістану Рашид Мередов на конференції «Каспійське море – море миру і дружби», що відбулася у м. Аваз (Туркменістан)⁸.

21 серпня 2023 р. міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто заявив, що під час зустрічі між президентом Туркменістану С. Бердимухамедовим та прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном досягнуто політичної домовленості щодо експорту газу з Туркменістану до Угорщини, розпочато перемовини між профільними компаніями обох держав⁹.

---

⁷ Сообщение для средств массовой информации. Министерство иностранных дел Туркменистана. 24.07.2023. URL: <https://mfa.gov.tm/ru/news/3969>

⁸ Выступление министра иностранных дел Р. Мередова на конференции «Каспийское море – море мира и дружбы». Министерство иностранных дел Туркменистана. 12.08.2023. URL: <https://mfa.gov.tm/ru/news/3992>

⁹ Turkmenistan and Hungary consider prospects of energy cooperation. Daryo. 21.08.2023. URL: <https://daryo.uz/en/2023/08/21/turkmenistan-and-hungary-consider-prospects-of-energy-cooperation>